Politikai röpiratok,

65.

65
490

ACTA REG. SCIENT. UNIVERSITATIS CLAUDIOPOLITANAE ANNI MDCCCLXXV—VI.

FASCICULUS III.

DEÁK FERENCZ EMLÉKEZETE.

BESZÉD,

MELYET

A KOLOZSVÁRI KIR. TUD.-EGYETEM DEÁK FERENCZ EMLÉK-ÜNNEPÉLYÉN

1876 MÁRCZIUS 19-én MONDOTT

SZÁSZ BÉLA

A BÖLCSÉSZET NY. R. TANÁRA, A BÖLCS. KAR E. I. DÉKÁNJA.

5.

KOLOZSVÁRT.

NYOM. STEIN J. M. K. EGYET. NYOMD. AZ EV. REF. TAN. BETŰIVEL.

1876.

bibfn 00564976

Dr BALLAGI ALADÁR

DEÁK FERENCZ EMLÉKEZETE.

EMLÉKBESZÉD,

MONDOTTA

SZÁSZ BÉLA,

a kolozsvári m. kir. tudomány-egyetemen a bölcsészet ny. r. tanára, a középtanodai tanárvizsgáló bizottság és a Kisfaludy-társaság tagja, a bölcsészeti kar e. i. dekánja.

Egy, százak ellen, hogyan merhetne síkra szállni, hogyan merhetné egy szál kardja élére bizni életét magának, ügyét védettjének?!

S pedig — talán olvastátok Hugó Viktor Századok Legendáiban Galicia kis királyának történetét. Az agg király halálos ágyán feküdött s tiz öcscsét hivatva védelmökre bizá kis fiát, a Nunot, s elaludt örökre. A tiz királyfi pedig, kik isteni és emberi törvények szerint hivatott védői, adott szavok szerint rokoni őrei, hivei lettek volna a trón-örökösnek: egy titkos éjszakán rajta ütöttek a védtelen Nunon, erőszakos kezet vetettek a gyönge gyermekre s titkon, orozva tova ragadták s egy isten háta mögött fekvő sziklás völgy-katlanban tanácsot ülének, ha zárdába vigyék-e, korona helyett barátcsuhát vonva fejére, ha Szaraczén királynak jó pénzért eladják-e, avagy néma kútba vessék s kővel lenyomtassák-e?

Nem csak mesét mondok, mit képzelgő költő ábrándja szőtt volna. Embernek embernél vadabb ellensége sohasem támadott. Tűz boritja házát, de megint kialszik; ár sodorja telkét, de megint elapad: ember ember ellen örök harczát küzdi. Neved megmérgezve, gonosz hired költi; jogod elkobozva, koldus-botra juttat, szabadságod ármány-hálóba keríti,

isten kék egétől börtönnel rekeszt el, rabság vasbéklyóját lábadra kulcsolja, ősök vérrel szerzett honát letiporja. . .

A tiz királyfi csak veti a tervezgetés koczkáit — akárhogyan essék: Nunonak mindenképen vakot vet. Asturia infansai tizen vannak — Galiczia kis királyára épen tiz tartomány néz, minek még latra vetni a jogot; minek megkérdeni a népek akaratját: a vas, a járom itt van, nyakukra vele s aztán uralkodni kénynyel, ha kell vérrel, hisz' a természet új és új rabszolgákat ajándékoz, minden új tavasz zsendültével. S menekülés hogyan lehessen? A völgykatlan vadon bérczek tövében, egy-egy prédát leső kesely, ha fen a fokon hallgat. Alant kietlen némaság; a tiz herczeg egyenként is tiz harczost ér, azonkivül tiz csatlós és tiz anynyi gyilkoláshoz szokott katona — s a szegény gyermek egy maga, nap hevétől bágyadtan sohajt szikla-ülőkéjén.

De im a völgy-nyilásnál egy magános lovag tünik föl. Sisak rostélya leeresztve; közönyösen ballag hófehér lován, de midőn megpillantja a prédául szánt védtelen gyermeket, a félreeső völgyben felgyülekezett gyanus sokaságot: lováról leszáll, a gyermekhez lép s számon kéri a zordak szándokát. A felelet óriási gúnykaczaj, majd Pacheco, egyik legvadabb, gúnyolódva beszéli el szándokukat s igéri, hogy az előadás meghallgatásáért cserében neki akasztó-fával szolgálnak. Választhat: cser, fenyő, vagy nyárfa, melyiken kiván inkább függeni. A lovag nyugodtan fölemeli sisak-rostélyát s szól: Az én nevem Roland, Frankhon pairje!

A név csodát tesz.

A túlbugyogó durva erő, száz meg száz karba, kardba fektetve ott — a jog, igazság bátor védője itt, egy maga, gyalog, csupán istenben és egy szál kardjában bizva; s még is, Don Ruy, a ravasz, hizelgő szavakkal kérleli Rolandot, hogy ügyüket békén intézni hagyja; magasztalja dicsőségét, hogy más útra téríthesse, s ráadásul két uradalmat ajánl neki nevükben, csak hadd végezhessék „magán-ügyüket.“ Roland pedig fehér lovára segíti a gyermeket, hazaútjára indítja s a völgy egyetlen szorosához állva, hátát egy tölgynek veti, jó Durandal kardja kezében fölvillan s várja a támadást.

A kis király pedig vágtat őseinek városába.

Az első Pacheco csap Rolandra — Roland fejtől talpig ketté hasítja; nyomába Froila lép — de csak, hogy Pachecora terüljön; következik Rostabat, de Roland, ki „isten kezét soha el nem szalasztá“ őt s a nyomában tolongó hat királyfit csak ugy lesujtja — mig a gyermek-király bizton halad, Compostellát bántatlan eléri s a szt. Jakab-hidnál, a kő-Krisztus előtt, térdére borul, hálát ad s fogadja:

Esküszöm: e példát megtartom eszemben,
Szelid a gyöngével, nagy a roszszal szemben,
Jó leszek a hűvel s igazságos, bátor,
S tanulok életem szabadítójától . . .

— — — — — —

És a Roland lova jól hallotta mindezt,
S — „Jól van király!“ mondá . . .

De hiszen, tisztelt inneplő gyülekezet, mi mindanynyian látók ez egyenetlen harcznak, a jog és erőszak e csodálatos küzdelmének valóságos mását, sőt

még dicsőségesebb formáját. Midőn nem százak egy, nem egyesek egyes ellen léptek föl erőszakkal, jogot rabolva, hanem, midőn népek szőttek ármányt az északi colossus által bilincsbe vert hörgő nemzet ellen; midőn nyiltan a fegyver, titkon az ember arczot viselő élődi férgek emésztették testét-lelkét a letöpört magyarnak; midőn az ősi jogok elkobozva, az emberi méltóság meggyalázva, szó és gondolat bilincsbe verve, a haza anya-földének sajgó teste darabokra tépve, a nagy küzdelmek árán uniált két ország egygyéforrt kettős sziv-kamarája ismét szétszakítva — midőn a magyar saját honában idegenné téve csak magába fojtott könyekkel gyászolhatá ellenséges végzetét.

Zárdába is zárva, szaraczénoknak is elárusítva, mély kútba is dobva sohajtott a királyi Magyarország; körülte csatlósok tivornyáztak, katonák koczkáztak, tanácsosok tanakodtak, fölötte keselyük kovályogtak. . . .

De a mentő lovag is közelge már.

Fejét, arczát nem borítá sisak, rostély, sem mellét pánczél; kezében sem aczél-kard villogott s nem testi erőt vetett a durva erőszaktevők ellenében.

A szikla-alap, melyre állott, egy könyv: a magyar törvénytár vala; a kard, mely, mint villámlás sujtott s a vasnál mélyebb sebet ütött, a szabad szó vala; az erős tölgy, melyhez hátát vetette, a rendületlen, szilárd akarat-erő, a félni nem tudó meggyőződés vala — és állott, Magyarország lelkét, meggyőződését, hűségét, szilárdságát, jogát, igazát magában összesítvén egy maga, és a mit szólott, nagy

Magyarország felelte rá: „Ő mondá!“ és a mit kivánt, nagy Magyarország viszhangozá: „Ezt kivánom!“ és a mit igért, nagy Magyarország fogadá: „Én igérem!“

Az Ur 1861-ik évének május 13-án vala az az örökre emlékezetes nap, melyen ama csodálatos viadal: a jog és hatalom küzdelme kezdődék — öt nappal később az elején kitüzött napnál, melyen a gyász-holló röppent az ország házának ajtó-párkányára s vészes szóval tudatá, hogy a politikai meggyőződés martyrja, önkezével vetett életének véget s hogy elragadó szabadság-szózatát nem hallatja a teremben többé soha, soha, soha sem. . . A gyülekezet, a fejére zúdult váratlan csapástól elkábulva, hallgatott: s maga az, ki e napon a nemzet nevében vala szólandó, maga az ellenes vezér, soha meg nem reszkető hatalmas alakjával remegve állott föl, a kristály-tiszta gondolatokat fogékonyan ejtő ajkával tétovázva kezdett szólani, de a törhetetlen szilárd elme eszméi összezavarodtak s nehány, a politikai ellenfelet dicsőítő, szó után időt kért magának, a háznak, hogy összeszedhessék magukat.

Mint az ádáz harczban szemben álló harczsorok nehány napra fegyver-szünetet kötnek, hogy halottaikat békén eltakaríthassák: a törvény viadorai is öt nappal halasztották el az első összecsapást. Ütközet még nem is volt s már halottat kelle siratni. A nemzet Teleki Lászlót temeté. De akkor kitörölték a könyeket a szemekből, még egy sohajt bocsátottak a koporsó után, talán még egy néma esküt mondának magukban, hogy a jogért halni is készek — és aztán: ki a sikra; egyik felől hatalom,

fegyver, vagyon, tekintély, az erőszak, önkény ezer és ezer eszköze, a nemzet elsorvasztásának egész rendszere, szóval mindaz, mire öntelt elbizakodással támaszkodva, utóbb fennhéjázva mondhaták: mi várhatunk! a másik oldalon amaz egyetlen szó: igazság, és amaz egyetlen fegyver: igazság, és amaz egyetlen feltétel: igazság!

S az igazság férfia szólni kezdett. Mint a valóban nagy hadvezérek a támadás lesujtó gyorsaságu rohamával az ellenség földének egyenesen szive közepébe teszik a hadviselés terét s ott rohamos gyorsasággal, csapásra csapást osztva, minden erejéből kivetköztetik az ellent: az első felirat szerzője is ama kétoldalu szerződés levelet tartá magasra, mint zászlót, melyből a fejedelmi ház uralkodásának minden joga származott. Ő maga bizonyítá be a legfényesebben az uralkodás e jogát, mely a szerződéslevél határai közt megsemmisíthetetlen, s melynek e szerződés-levelen kivül semmi alapja, semmi érvénye nincsen. De midőn az érem egyik oldalán a határozottan körvonalozott „korona“ kidomboruló formáira mutatott: az érem másik oldalán ép oly határozottan körvonalozva domborult ki az „irás“, a jognak, igazságnak, a magyar nemzet törvényes igazának irása. Azt a pénzt el lehetett hajítani, a kard élével ki lehetett csikarni a „koronát“ s igy az „irást“ semmibe venni, de pár hóval utóbb megmondatott: „a mi erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét viszszahozhatják, . . türni fog a nemzet, remélve a szebb jövendőt s bizva ügyének igazságában“; de, ha az érem koronás felét maga felé fordítva tartá a nemzet: az irásos lap

szükségkép Bécsnek volt fordítva s az előtt szemet hunyni lehetetlen vala. S minő tiszta nyíltsággal, minő egyszerü határozottsággal, minő jóakaratu szilárdsággal volt feltüntetve a jog megingathatatlansága. Mint a bölcs tanító kész megkérlelni is a makranczos tanítványt, csak, hogy saját javát ő vele munkáltathassa: a nagy oktató is, ki legalább is oly méltán kiérdemelte a „magister imperii“ czimet, mint Melanchton a „magister Germaniae“ nevezetet, minden ingerültség nélkül, a szent igazság erejének megingathatatlan nyugodtságával fejtette ki a bécsi tanácsosok collegiuma előtt azt a bámulatos leczkét, mely egy Briareus rendszernek, mely két országnak vala adva. S minő eredmény, mely az igazság bátran hangoztatott szavainak nyomában kél! A vezér diadalról-diadalra lép. Melyik a nagyobb győzelem? Az-e, a melyet a nagy oktató saját nemzetén nyert, midőn a leghatározottabb feliratot, melyet a magyar történet felmutatni bir, az erővel nem rendelkező irott határozat többségben levő hiveivel is elfogadtatá; midőn pusztán a bölcseség igéit erősebbeknek bizonyítá a szenvedélyek fölcsapongó lángjainál is, vagy pedig az, midőn a hatalom, a fegyver urait bizonyítá tehetetleneknek, a jog szavaival szemben?!

Mint a „keresztyén legenda szerint pozdorjakint tördelőznek szét a gonoszok fegyverei a felmutatott kereszt előtt: a magyar nemzet jogainak szabadságlevele is ily amuletnek bizonyítá magát az eltévelyedett tanácsosok minden erőlködésével szemben. Szinte szánandó a látvány, hogyan vergődnek, hogyan kinlódnak, hogy nehány sort összeférczelhessenek az igazság tételeinek megerőtelenítésére. Hogyan buj-

nak összse, hogy a magyar törvények halmazából ellen-fegyvereket kovácsolhassanak; hogyan kapkodnak még a posta-szekerek járását körül-iró szabályzatokhoz is, csak hogy a magyar függetlenség megsemmisítését igazolhassák. Medicina pejor morbo! Az aug. 8-án benyujtott válasz-felirat szétmorzsoló hatalma előtt ugy elomlott minden argumentum, hogy már csak az „ultima ratio“ maradt fön s a szuronyok segélyével feloszlatott országgyülés aug. 21-ki óvásatételével még egyszer tette magáévá, Magyarország nevében, a titáni küzdelem vezérének szózatát.

A tárgyilagos eredmény, igaz, hogy még nem következett el. De nem azért, mintha az egyik fél teljesen megsemmisíttetett volna, sőt inkább: azok, kik ezeren, millión valának egy ellen, kényszerítve érzék magukat, hogy új segéd-sergeket gyüjtsenek s az idő, az újabb sanyargatás, az egyszer már maguk által is tévesnek ismert út tovább folytatása által vélték kierőszakolni azt, mit, azt hivék, kegyképen osztogatának. A tévútra sodródtak rendes balfogása ez, midőn a roszul választott helyre épített palota roskadását új és új támaszok által akarják, nagy áldozatokkal, fentartani, a helyett, hogy gyorsan más építő helyet keressenek. Káros balfogás már akkor is, ha egyesek követik el a számítási hibát; végzetes bűn, midőn nemzetek és államok sorsa vettetik igy koczkára. „Büszkeség, a mely meg szokta előzni a bukást; harag, ha nem okos is, legalább megbocsátható, igen természetes, megkeményítette szivöket és fölhevítette fejöket s igy gyávasággal és erőszakkal (a melyek nem igen összeillő párok) rohannak előre, vesztöket ke-

resve.*) De azok, kik megkötött kezekkel kénytelenek e veszélyes kisérleteknek prédául dobatni magukat, mindig nyugodtan mondhatják el, hogy Sybilla könyvei nem vesztettek értékükből azért, hogy a felfuvalkodott hatalom csak a harmadik kinálatkor látta magát kényszerítve a követelt ár lefizetésére. „Deák — mondja egy elfogulatlan, mert egészen távol álló itélő**) — mint egy ostromlott vár parancsnoka, egy perczre sem hagyta el a roham-rést, melyet az ellenség lövetett. A haza benne volt személyesítve. Teljes felhatalmazást adott neki. Maga nevében beszélt és egyezkedett, vagy jobban mondva: Deák Magyarország volt.“ És ennek a Magyarországnak még megmaradt Sybilla könyvei, utóbb csakugyan megszerzék a követelt jogot. . .

De honnan e csodás, s mondhatni bűvös, hatalom, melylyel egyetlen ember magában birja egyesíteni nemcsak nemzetének, még előbb részben ellentétes állást elfoglaló nemzetének is, akaratját, vágyait, egész lelkét, hanem az egykor oly hatalmas, de erejében anynyira megfogyatkozott birodalom fennmaradásának feltételeit is? Azt láttuk, tapasztaltuk, hogy az egyes egy világ-város hangyabolyszerü sürgésének árjába sodortatva, elborítva a zürzavar zsivajától, elveszti mintegy saját énjének tudalmát, érzékei elfátyolozódnak, s az óriási tömeggel szemben való kicsinységének nyomasztó tudatára ébredve, még abból az erejéből is kifogy, melylyel előbb rendelkezett; de, hogy egyetlen egyén, ki

*) Carlyle, A franczia forradalom, I. 260.

**) Laveleye: „Deák Ferencz“, ford. Szász Károly, 55. lap.

semmi materialis erőt föl nem mutathat; ki sem a gyöngéket az emelkedés kecsegtetéseivel, sem a nagyokat hizelkedéssel, hatalmuk gyarapításának igéreteivel maga részére nem hódítja; hogy egy egyszerü polgár, ki saját nemzetfelei ábrándos vérmességét inkább lehűti, hogysem fokozná; ki a hatalom-polczán ülőket e hatalom jogszerütlenségére és mulandóságára figyelmezteti s a Mene, Mene, Tekel, Ufarsin szavait nem csak titkos kézzel irott jegyekben tünteti a falra, hanem harsány szavakkal kiáltja az erősek fülébe, — hogy egyetlen ember fölemelkedve az áramlat hullámain, urává tudjon lenni a háborgó elemnek s mint Poseidon szigonyával, csöndet tudjon parancsolni, magára tudja fordítani hazája, a birodalom, a bámuló Európa figyelmét s mint egy világ-hódító, feltételeket szabjon s azoknak bekövetkeztét az igazság egyszerü fegyverével, a bátran kimondott szóval, ki is birja, idő folyamán, küzdeni: ez olyan jelenség, minőt az emberiség történetei csak nagy ritkán mutatnak föl. Sőt talán alig is. Mert látunk ugyan Izrael népében támadni hatalmas férfiakat, de azok isten nevében szólanak; látunk az ókor classicus népei közt herosokat, de azok legtöbbnyire, mint martyrok, vagy tragikai hősök buknak el; látjuk világ-hódító nyilait az istennek, de azok nyomában vér-folyamok áradnak; látjuk a népek szabadságának nevében sikra szálló titáni alakot, de ki Fichte szerint az önzés teljes incarnatioja s a szabadság hőséből a legkorláttalanabb zsarnokká növi ki magát; látjuk a vér- és vas-férfiát, de ki azt a teljhatalmat, melyet markában egyesít, ama rettenetes háboru meszszelátó diplomácziai

előkészítésével szerzé meg — szóval látunk nagyokat, kikben időnkint szintén egyesül nemzetük minden törekvése, sőt léte, de ezek, többé-kevésbbé, mind a hatalom, a fegyver, az erőszak fölhasználásával, működtetésével s a jó szerencse előnyös kedvezése által emelkedtek föl s maradtak állásuk magaslatán — mig itt egy egyszerü polgár lép elénk, ki soha semmi körülmények közt nem nyult más segéd-eszközhöz, mint az igazság szavához, ki csak is a jogszerü meggyőződés következetes hangoztatásával, szilárd kitartással, eszélyes ismétlésével tette magát hazája szabadítójává, megtartójává, a trón legszilárdabb oszlopává, a kor legigazabb emberévé. Maga a nagy amerikai, ki anynyi jellemző vonásban hasonlít a mi bilincseink széttörőjéhez, szintén kötött kardot, mint amazok s bár a béke alkotásaiban nem maradott e mögött, — de bár csak kényszerülve — nem csupán a béke-fegyvereit forgatá, mint emez. Az katona is volt; ez csak polgár, ember, a szó való, legnemesebb értelmében. Ember, ki a nemzete fölötti korláttalan uralmat, a természet adományai után egyedül magának köszönheté, oly mértékben, hogy élet irója (Laveleye) azt, hogy a magyarok nem használták föl sem az 1859-ki olasz, sem az 1866-ki német háborut „egy gyülölt járom lerázására," abból magyarázza, „mert a haza bölcse, a ki nem akarta Ausztria megsemmisülését, nem adott jelt reá." Polgár, ki e korláttalan hatalmat oly bölcs mérséklettel használta föl, hogy kitartó müködése érett gyümölcsekint a béke istennőjének romok közé temetett szobrát ismét oltárára

állíthatá s egy királyt adhatott viszsza népének és egy nemzetet önmagának, királyának.

De nem is közönséges jellemvonások alkoták e polgár, ez ember szellemi arczulatját. Nem közönségesek, de annál egyszerüebbek, a nagyszerü egyik ismertető jelét már igy magukban hordozván, az antik műremekek cziczoma nélküli egyarántosságára emlékeztetve, melyek nem a külső hatásos eszközök, hanem a beléjök fektetett eszme kifejezésére szolgáló arányok hármoniája által idézék elő bennünk azt a sajátos szép érzetet, mely egyediségünk háttérbe szorításával az általános magaslatára bir emelni.

És épen e hármonia, a jellem és szellem e tökéletes egybehangzása, melyet legtalálóbban a görög kalokagathiával fejezhetünk ki, magyarázhatja meg leginkább azt a mélységes hatást, melyet ez antik alak egész nemzetére tőn s még pedig némi szabálytalansággal oly formában, hogy a bámulat nem zárhatta el a szeretetet, a nagyság, melyet magunk előtt látánk, nem vala nyomasztó reánk nézve kicsinységünkben s valamint a reform zászlaját, melyet ugyszólván első követi fellépte óta fennen lobogtatott, nem maga ragadta kezeibe, hanem társai önkénytelen hódolattal nyujtják azt neki, fiatal vezérüknek: a ragaszkodás, odaadás, szeretet is nem csak azok részéről környezé állandóan, kik oly szerencsések valának, hogy vele közelebbi viszonyban lehettek, hanem mondhatni az egész nemzet, sőt legkonokabb politikai ellenfelei részéről is szakadatlan állandó vala.

S valóban, nem is lehetett ez másként, egy

oly férfiuval szemben, kiben a jogszerüség szigorusága az emberiség szelidségével, a meggyőződés hajíthatatlansága a mások nézeteivel szemben követett gyöngéd elnézéssel, a logikai kérlelhetetlen következetesség, a békés szeretet engedékenységével oly csodás harmoniában olvadt öszsze, hogy az egyik még folyton ott is tartott, a hol a másik már régen elkezdődött. A fehér és fekete Körös, egyesültök után is, még soká megkülönböztethetőleg folynak egyazon mederben. Deák Ferenczben a szivet nem lehetett az észtől megkülönböztetni, mint a zenekar különböző zeneszereinek hangját nem, de azért ott volt hatása, nyilatkozása mindeniknek minden egyes tettében, szavában.

Széchenyi agyának jég-szózatával némitotta el mélységesen érző nagy szivének minden dobbanását, mignem a soká bilincsben tartott rabszolga, ura ellen föllázadva, letépett békóival zúzta szét annak élet-szövedékét. Kossuth hatalmas képzeletének vérmes reménykedéseivel, lángoló szivének erős szenvedélyeivel fátyolt engedett borulni a hatalmas szellem fénycsillámaira s nem tudta meglátni az intő póznákat, melyeket amaz a tátongó örvények nyilásaihoz állított. Deák Ferencz sem egyik, sem másik szélsőségbe nem engedte magát sodortatni s pedig hogy természeténél fogva elég alkalma lehetett volna: szellem munkái meszszi jövőre számított és kiható ereje, magán- és közéletének, lelkében nyilvánult, érzelmessége eléggé tanusítják.

Már a fiatal, alig 20 éves Deák, midőn Zalamegye rendei közé sorakozott, „mindig világosan

tudta, mit akar s kitartással hatolt a czél felé — —, de népes és tömeges gyülésekben inkább, mint akárhol.“ „— — a vitákba világos fejtegetéseket illesztett be s a legszigorubb következetességet a legnagyobb, korát szinte meghaladó, mérséklettel egyesítette a következtetésekben,“ — ugy, hogy nem egyszer kérdezte egyik másik „tájékozatlanabb municipium: mit mond Zalamegye?“ Midőn pedig 1833-ban május 1-én, még nem egészen 30 éves korában, bátyja helyét a követek házában elfoglalta: Tóth Lőrincz szerint: „ha szigoru, kérlelhetetlen, tömkelegbontó logikai bonczkésről van szó, e bonczkés Deák Ferencz kezében csillog legtisztább fénynyel; ha megdöntő és megdönthetetlen, kimerítő s kimeríthetetlen, a tárgyat minden oldalról felvilágositó, annak árnyaira és rétegeire déli napfényt árasztó okoskodások s érvek kellenek: Deák nevét hangoztatják a termek.“ — — „Kezei alatt gyönyörü rendben pereg le a bonyolult gombolyag, világos szavaira oszlik a kétértelmüség köde, a sophismák csalárd szürkülete; feltünnek a biztos határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendbe kell állítani a csapatokat és ütegeket.“

Olvassátok legelső felszólalását a követek táblájáu, a tanácskozás sorrendjére vonatkozólag; vagy megsemmisítő vita-beszédét, melyet 1843 deczember 30-án mondott a jobbágyok személyét és vagyonát biztositó törvényczikk mellett; nézzétek meszszivágó mester-fogását, melylyel négy nappal később a királyi megtagadó leirat saját szavaival menti meg legalább

eszméjét a VIII. t.czikknek, a VII. t.czikk 5. szakaszába illesztvén be a mentő szavakat. Olvassátok 1839-ki beszédét a sérelmekről, — vagy a szólásszabadság megingathatatlan követelését; olvassátok 1840-ki követjelentését Zalamegye közgyülésén, — vagy 1842. elején gr. Széchenyihez intézett levelét, kereskedelmi viszonyaink ügyében; nézzétek higgadt ész-erejét, melylyel 1848. okt. 7-én, az országgyülés feloszlatásával füzött gordiusi csomót az utolsó pozsonyi országgyülés IV. t.czikkének 6. §-ére való hivatkozással metszi szét; olvassátok az 1861-ki feliratokat, a kérlelhetetlen jogszerüség ez evangeliomait; nézzétek a kiegyezési mű hideg számítással körvonalozott tervezetét — s elámulva fogjátok szemlélni a bámulatos elmeélt, szellemi erőt, gondolkozási készséget, következtetési szilárdságot, s egy embert fogtok látni magatok előtt, a ki csupa ész, csupa értelem, s a kiről azt hinnétek, hogy a rideg számítás, a tervszerü, meszszivágó gondolkodás légköréből soha melegebb éghajlat alá nem tévedett.

De nézzétek aztán a nemes érzelmek tüzétől neki pirult szónokot, a mint az emberjogok szószólójaként küzd a nemes urak tábláján a jobbágyok érdekében; halljátok a szemrehányásokat, melyeket nemzettársai ellenében felhoz, a miért évszázakan át sanyargatták saját véreiket; olvassátok a lelkiösméreti szabadság érdekében tartott két beszédét, melyek, mint monumentalis határ-fák, jelölik országgyülési működésének két végpontját, mert, elég sajátságosan, először, nagyobb mértékben, ép ugy a valláskérdés ügyében készült törvényjavaslat tárgyalása alkalmával vonta magára a fiatal Deák a köz-

figyelmet, mint a nemzet megőszült bölcse legutolsó parliamentaris szónoklata, örökön szabadságért küzdő szellemének hattyudala, a szabad egyház rendszerét fejtette ki; hallgassátok meg-megdöbbentő szivvel a „Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek“ themája feletti sejtelmes fölsohajtását, melylyel 1833-ban a lengyel nemzet érdekében teendő felszólalás mellett rázta meg a magyarnak, ama tragikus sorsu nemzettel mindig rokon-érző, szivét; nézzétek meg, miként peregnek a könyük — mint Klauzálhoz 1843. sept. 3-án intézett leveléből kitünik — ama csudálatos tüzü szemekből — melyek a felbőszült bikát is meg birják fékezni — midőn Zalavármegye közgyülési termében addigi legjobb barátai éles, kiméletlen támadásokat intéznek ellene, a miért a részére korteskedéssel, sőt 6 ember életének árán, megszerzett mandatumot, elveihez való szilárd ragaszkodásánál fogva, viszszautasítja. Hogyan beszéli el, mint rándultak ajkai, mint torzultak el kintól arczvonásai, mert barátai félreösmerék, szeretett megyéje — melyről még 1861-ben is oly ragaszkodással emlékezik meg — hálátlanságról, hazafiatlanságról vádolja s a haza iránti kötelesség mulasztását veti szemére. De ő nem tehet másként — lelkiösmerete tiltja, hogy azt a megbizó levelet elfogadja, melyen polgártársai vére feketéllik s inkább tür kárhoztatást, méltatlan vádat, sőt gunyt, mintsem lelkiösmeretével megalkudjék. Valóban megható, miként küzködik jelleme és szive, miként áll harczban egymással; miként esenkedik barátjaihoz: „Oh! ne taszítsatok el magatoktól“ — és az, ki e sorokat olvassa, lehetetlen, hogy együtt ne könynyezzék avval,

kinek „olyan vala esze, mint egy ókori bölcsé s olyan a szive, mint egy jó gyermeké.“ S a mélyen érző tiszta sziv tanuságául nem csak ezek a példák állanak Deák jelleme tanulmányozójának rendelkezésére. A baráti szeretet után esengő sziv ép ily megkapó adatául szolgál Deák 1844. nov. 21-én kelt s Kossuthhoz intézett levele, melyben kettejük barátságát igy mutatja be: „Barátságunk nem oly tűz, melyet emberi kéz gyujtott, s mely, ha neki időnkint táplálékot nem nyujtasz, felemészti önmagát s végre elhamvad. Égi tűz az, mely keblünkben ég, tisztán, állandóan s változatlanul, világít, melegít, éltet, mint a nap sugara, de le nem nyugszik, mint a nap, felhők nem borítják és fogyatkozást nem szenved.“ Említsem, szive nemes vonásaként, a számtalan magán-levelet, melyeket, midőn Vörösmartynak, régi barátjának, inségben szenvedő családja javára a Bach kormány megtiltá nyilvánosan gyüjtenie, ismerőseihez intézett s melyekre a magyar nemzet 100.000 frtot meghaladó adománynyal felelt. Említsem az ősz államférfiut, ki az ablakhoz húzódva varrja meg rokona egy kis gyermekének pálcza-lován a lefeslett lábat, vagy azt, midőn egy ismeretlen gyermeket a lépcsőkön fedd meg az elcsent cseresnyéért, mely leemelt sipkája alól kigurul s buzdításul más nap czukrot visz a kis eltántorodottnak. Rámutassak-e a kifogyhatatlan kedély örök vidor humorára, mely a legbonyolodottabb állam-kérdéseket is meg birja egy-egy jó adomával oldani; említsem-e állandó szokását, melylyel épen nem tulságos jövedelmeinek jó részét a hozzá segélyért folyamodók — s vigasz nélkül soha el nem

távozók közt osztotta ki, — hogy kivonhassam mind e jellemvonások következtetéseül, hogy a milyen nagy a szelem, mely államférfiui tettei minden mozzanatából kisugárzik, ép oly nagy, tiszta és mélyen érző a sziv, mely ezer és ezer ilyes adatban nyilvánul.

S minő tántorithatlan állandósággal, szivós következetességgel, soha semmi körülmény közt nem változó ugyanazonosságnal mutatja e kiváló jellemvonásait mindenhol, mindenha. Semper idem, mint Socrates!

„Hiszen — mondja Klauzálhoz intézett imént emlitett levelében — ti engem azért szerettetek meg, mert szivemnek legbensőbb ösztönét s lelkemnek ingatlan meggyőződését követtem minden tettemben.“ Valóban szivének legbensőbb ösztönét, lelkének ingatlan meggyőződését — ime a két jellemvonás, önmaga által is feltüntetve, melyben nagyszerü alakja imént kidomborodott előttünk, s ime a változatlanság, mely feltéttelenül meghóditott mindenkit, a ki őt, vagy tetteit szemlélte, mert soha senki sem félhetett, hogy benne megcsalatkozzék. A legnagyobb — a legjobb, a legbölcsebb — a leggyöngédebb, a legigazabb — a legegyenesebb, a legönzetlenebb — a legáldozatkészebb, mindenben. Semper idem!

Tóth Lőrincz már 1851-ben ugy itélhetett róla, hogy „Deák politikájának alapelve: a lényeget soha föl nem adni, de apróbb engedményekre, épen azért, hogy a lényeg megmentessék, körülmények szerint hajlani.“ Mondhatta ezt bizton, tekintve Deák 183$^{7}/_{8}$-iki szereplését. De nem szórul-szóra ugyanezt kell-e mondanunk ma, kik az 1861 és 1867 közti idő eseményeinek szemmel látott tanui valánk?

1839-ben a szabad-szóláson és szabad-választáson ejtett sérelmet mindenekelőtt kívánja orvosoltatni, pedig — „ha valakinek — mondja — talán neki volna legtöbb joga könyeket törülni," de „csak egy az út, t. i. a törvény által kiszabott út," s ő a „haza javát semmi más tekinteteknek sem áldozza fel" — és 1861-ben, 1865-ben és 67-ben majdnem szószeszerint ugyanazon magatartást követi, tételeket mondja ki, az 1848-iki törvények restitutiojára nézve. Csak a törvényes igazság volt iránymutatója legelső felléptekor ugy, mint szive utolsó dobbanásakor. Jogot, igazságot követelt minden fölszólalásában, akár a rendekkel, akár a néppel, akár a miniszterekkel és hatalmasokkal, akár a Felséggel állott szemben s midőn azt nem teheti: viszszavonul, mint tette 1843-ban; a haza hivó szózatára megint sorba áll; de midőn a törvényszerü működés lehetetlenné válik: megint viszszavonul, mint tette 1848-ban s csak magában vergődik, midőn látja, hogy hazája a végpusztulás örvénye felé sodortatik, midőn (Tarányi Józsefhez 1848. Sept. 22-dikén intézett levele szerint) „mások, különösen egy, forradalmi számítgatásai közben nem akart hallgatni reá," — pedig ő hónapok óta kinos aggodalomban él, mert „hónapok óta látta, miként dolgozik titkon és nyilván egyik rész az alkotmányos szabadság és nemzetiség megdöntésén s miként segítik ezeket törekvéseikben akaratlanul azok, kik forradalmi térre lépni, forradalmi lépéseket előkészítgetni óhajtanak idétlen könnyelmüséggel, kik talán csak most sejtik, hogy számításaik a nemzet erejére s a nép rokonszenvére alaptalanok voltak. . ."

És nem tántoríthatá meg e következetességében — Nec civium ardor, prava jubentium. Nec vultus instantis tyranni. . .

Ha kellett: a nemzet közvéleményével állott szembe, mint tette 1843-ban, a mandatum következetes viszszautasításakor; ha kellett: a hatalom, és pedig jóakaratu hatalom iránt maradt hajlíthatatlan, mint tette József nádorral szemben a Ráday, Kossuth és Wesselényi ügyekben; nem tántorodott — hazája szenvedései nem indíthaták meg, hogy a törvényesség utjáról letérjen, midőn előbb Bach, utóbb Schmerling szólíták tanácskozásra; épen ugy nem igért semmit, midőn br. Vay Miklós az októberi diploma iránt semlegességre kérte föl, — s valamint 1848-ban nem maradhatott tovább a fejedelem azon tanácsában, mely tárczájához feltételül Jellasich elbocsáttatását kötötte s az igéret beteljesültét még sem nyerte meg, ép oly kevéssé meríthetett a császárral 1861-ben folytatott beszélgetéséből reményt, mert Deák az 1848-ki törvények törvényvoltából nem alkudhatott le egyetlen jottát is.

Ily teljesen harmonikus jellemző vonások változhatatlan egygyé domborodása mellett aztán nem lehetett csodálni, hogy a szó, melyet Deák ejtett ki, mondhatni kivétel nélkül sulyos nyomatékkal, döntő hatással vala környezetére, a nemzetre. Pedig nem keresett szó-czifrák, nem a szenvedélyeket velőkig rázó mesterfogások, nem a pillanat futó esélyei alkotják azokat a segéd-seregeket, melyeket beszédeiben alkalmaz. Kant a szónokban nem rhetorikai müvészetet, hanem tiszta fejet és meleg szivet kiván látni — mintha csak épen Deák Ferencz szónoklatai-

ról vette volna e mértéket, s Cicero a nagy római szónokok közt különösen egyet dicsér, pedig szavai keresetlenségét, tájszólás felé hajló beszédét kiemeli — de magasztalva említi beszédei egészének berendezését, melyet az ügyes csatarendhez hasonlít, hatalmas emlékező tehetségét, soha meg nem ingó lélek-jelenlétét. E szónok Antonius, s valóban, mintha Deák szónoklatának jellemzését olvasnók e sorokban, azét a Deákét, ki mindig nyugodtan kezde szólani, tárgyát teljes világosságba helyezé, mindenkivel megérteté, az odavágó törvényt, vagy elvet mellé állítá s mintegy játszva voná le aztán a természetes következtetést, melyre minden hallgatója önkénytelenül mondá rá: ez nem is lehet másként, ezt én is épen igy tettem volna. Mint a nagy lyrikus minden olvasójának épen szive közepéből veszi ki a szót s ad az általános érzelemnek egyedi s mégis mindenki szivében viszhangot keltő kifejezést: Deák szónoki erejének hatása is épen e közvetetlenségben, az egyediességben s mégis általánosságban feküdött, — és a mellett oly teljesen meg tudta alapítani állításai igaz voltát, hogy p. o. az 1861-ki első felirat indokolása után egy igen tekintélyes határozati párti felszólalt rögtön a beszéd után, a miért Deák minden ellen-argumentumot már előre megczáfolt, ez eljárást inparliamentarisnak nevezvén. Valóban minden szónoklata maga volt az ember. Tiszta, meggyőződésszerü, szilárd, nem csak bámulatra, hanem szeretetre is felhivó s még a vitában is gyöngéd, kiméletes. Nem gúnyolt, nem sértett, csak teljesen meggyőzött, a nélkül, hogy legyőzni törekedett volna. A jobbágyok érdekében mondott,

1834. decz. 30-iki nagy beszéde; 1861. és 65-iki feliratai, a bécsi tudós doctort, Lustkandelt, teljesen szétmorzsoló „Adaléka a magyar közjoghoz;“ a pragmatica sanctio felett Révész Imrének, vagy az opportunitás kérdésében Bartal Györgynek adott hatalmas leczke, mind meg anynyi fényes tanuság-levele annak, hogyan lehet, személyt nem bántva, az ügyet teljesen megvédeni.

S mindezt a legnagyobb szerénységgel, minden követelés nélkül — saját meggyőződésének jogosultságát az utolsóig vitatva, de a mások meggyőződését soha meg nem támadva. És szavaiért, tetteiért, kitartó küzdelmeiért, sikereiért, soha jutalmat, elismerést nem kérve, nem várva. A fülmile sem vár tapsot daláért — és ő is „szivének legbensőbb ösztönét, lelkének ingatlan meggyőződését követte minden tettében.“ Csak a szeretet, ez egy, a miért esenkedik. Ennek elvesztétől remeg 1843-ban, ezt köszöni hálás szavakkal képviselő társai tisztelgő tömegének 1863-ban. Ezt egy másik alkalommal, midőn magától minden érdemet elhárítván, magát a szoros úton veletlenül első helyre jutottnak nevezi. Egyebet nem kér, midőn a koronázás alkalmával elvonul magános lakába, nehogy ovatiok tárgya legyen; egyebet nem vár fejedelmétől, ki „mindenkiért tehet sokat, mindent, de Deák Ferenczért még ő sem semmit.“ Sem rang, sem meltóság, sem vagyon, sem hivatal, még a nádori hely sem a koronázás alkalmára — a felségek arczképe, a nép szeretete: ez minden, a mit elfogadni hajlandó.

S ezt sem magáért, hanem egyetlen, állandó örök szerelmeséért, kihez hivebb, mint Petrarca La-

urájához, ama szentségért, melyet szeme elől soha nem téveszt, melyért küzd, szenved, mely nagy szivét egész teljességében betölti, melynek van szentelve egész élete, szakadatlanúl, a megszakadásig: a hazáért! Petőfi szépen csattogó epigrammája, melyben élte kettős végczéljául a szerelmet és szabadságot jelöli meg s ezért azt is kész föláldozni, egy hoszszantartó élet kivétel nélkül minden mozzanatában igazabb, valóbb illustratiot nem nyert, mint Deák Ferencz életében, csak hogy, mig a költő a haza szabadsága mellett a szerelmet is kereste és megtalálta, az állam-férfiu csak a szabad hazába fektette lelke minden vágyát, szive minden dobbanását s ha a magábaszállás titkos óráiban voltak perczei, melyben magát nagynak, erősnek, népe vezérének, nemzete személyesítőjének óhajtotta, vagy talán érezte: a czél, mely lelki szemei előtt lebeghetett, a lángító eszme, mely hivta, vonzotta, küzdelmei kitartására ösztönözte, csak egy lehetetett: a magyar haza szent földjén élő szabad, boldog, nagy magyar nemzet eszméje. És e nemzet eszméjébe föl tudta olvasztani, be tudta foglalni a más ajku nemzetiségeket is. Az elemi oktatás tárgyában 1848. aug. 9-kén mondott beszéde; az 1863-ki tisztelgésnél mondott jellemző végszavai; az újvidéki szerb tanoda ügyében történt felszólalása, a nemzetiségi törvény tárgyalásakor tanusított magatartása — egykint tanusítják, hogy nagy szivében helyet talál mindaz, ki Szent István koronájának árnyékában lakozik, szólítsa meg Istenét bármily nyelven, bármily vallástétel formái szerint.

Szabad hazában törvényesen szabad nemzet — ez a jelszó, mely élte minden léptét vezérli. Szabad-

ság a birtokban, szabadság a szóban; politikában úgy, mint vallásban; választásban úgy, mint sajtóban; törvényhozásban úgy, mint a törvénytiszteletben; a polgári társaságban úgy, mint a családban; szabadság az egész ember valóságában — és mindenekfelett szabadság magának, hogy nagy munkáját végezhesse minden korlát nélkül, nem hagyván magát korlátoltatni sem kegy, sem hála, sem barátság, sem gyülölség, sem hatalom, sem szegénység — nem maga a sorsintéző végzet által sem.

Barátai hitehagyását, ellenesei gyülölködését, népének elfordulását, uralkodója kegyének vesztését ép úgy ki tudja birni erős lelke vas pánczéljával, mint ki a haragvó egek mások által kihivott sujtolását — és tud várni, mig a kedvező alkalom megjön, hogy szétzúzott naszádját ismét és ismét összeácsolhassa s nem magát, hanem népét az óhajtott kikötőbe kalauzolhassa; mert minden megpróbáltatása közepett, még az 1848-diki és az 1861-ki csapások alkalmával is „van egy hű barátja, kinek szava még a közvélemény szavainál is fontosabb előtte, kivel soha sem alkuszik, mert parancsát szentnek tartja s kinek neheztelesét magára nézve legsúlyosabb csapásnak tekintené, és ezen hű barátja: *önlelkiösmerete!*“ És *ha ez a* hű barát tanácsol: jöhetnek aztán a vádak, hogy félénk, gyáva, hogy politikája „nem a koczkáztató merészség politikája,“ mert jól tudja, hogy „félénk, sőt gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben: de, ki maga sem fél, hanem félti a hazát, óvatos, nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen, az nem félénk, nem

gyáva," — mert „koczkáztathatunk mindent a házáért, de a hazát koczkáztatnunk nem szabad!"

Csoda-e, ha egy ilyen alak és jellem, egy ilyen polgár és ember korláttalan hatalmat gyakorol kortársai, a nemzet, a jövendőség felett?! S csakugyan, a nemzet képviselői vezérökül fogadják majdnem mindjárt, hogy az országgyülésen megjelenik; maga a követek táblája sohajt föl, midőn — a nemzetnek adott nagyszerü leczke nyomán — őt nélkülözni kénytelen; a haza ismét a nélkülözés szinterére hivja, midőn az 184$^{7}/_{8}$-diki colossalis átalakulások készülőben vannak, úgy hogy az ellenzéki reform-párt programmját is a Deák Ferencz tollának kell 1847. junius 5-ikére fogalmaznia, hogy minden árnyalat magáévá tehesse azt, valamint az első felelős magyar ministerium sem alakulhat meg a nélkül, hogy Deák Ferenczet tagjai közé ne számítsa. Igy kelle ismét Deák Ferenczcznek két ízben sorba állania, midőn Bécsbe és Bicskére a béke-követségek indultak, valamint megint csak Deák Ferencz volt az, kihez a szabadságharcz után Bécsből az egyezkedési ajánlatok — bár sikertelenül — tétettek. 1861-ben már a császár is akarta hallani Magyarország szavát s kit kérdett volna méltóbban, mint épen Deák Ferenczet, valamint a döblingi nagy élőhalott is csak ő reá gondolhatott, midőn földbirtokát évjáradékkal váltatta meg, hogy Pesthez, a haza szivéhez, lánczolja, középpontot teremtendő a nemzeti közéletnek, a feltámadásra váró Magyarországnak, épen annak az egyénnek személyiségében, ki egyedül lehet hivatva arra, hogy mint a jogszerüség és engesztelékenység personificatioja, a nemzeti aspiratiók reménykedését teljes

épségben tudja föntartani, a nélkül, hogy a kibéküles lehetősége a végképeni szakítás zátonyára jusson. És midőn a külpolitikai helyzet oly érettségre fejlődött, hogy 1865-ben, ismét a sikerre jutás reménye léphetett előtérbe, midőn „bölcs tehetetlenség által és a tehetetlenség bölcs megszüntetése által nagy győzelem lőn nyerve,“*) ki lehetett volna az, ki a látszólag végkép széttépett fonalszálat, mintegy észrevétlen, ismét összefüzze, ha nem Deák F., ki 1865-iki husvéti czikkével, mint magán-ember inditotta megint útnak azt, mit a nemzet, mint ilyen, az időközben történtek után, becsülettel már nem tehet vala. Csak, a ki Deáknak sógorához, Tarányihoz, 1861. január 2-dikán intézett levelét olvasta, sejtheti, minő nehézségekkel kelle küzdenie, mind lefelé, mind felfelé annak, ki a kiegyezési mű olyszerü keresztülvitelére vállalkozott, mint Deák Ferencz azt tényleg keresztül vitte, s az áldozat, melyet a képviselőség akkori elválallásával hozott hazájának — bár nem vált volna kisebbé, ha a kibéküles nem jöhet is létre, mégis való nagyságában csak akkor tünhetett ki, midőn az akkora küzdelmekkel járó törekvés koronájául Szent István koronája Ferencz József fején ragyoghatott. — És Deák Ferencz hiában utasitotta el a tisztet magától, hogy mint nádor helyettes, ő illeszsze a nemzet fölkentjének fejére a koronát; hiába vonult el egyszerü lakába az ünnepélyek zaja közben, hiában odázott el magától minden kitüntetést; a nemzet, a király jól tudja, hogy 1867. junius 8-dikának érdeme —

*) Carlyle, A franczia forradalom. 252. l.

ama valóban fejedelmi lélek férfias elhatározása mellett — egy férfiué s az az egy férfiu Deák Ferencz.

A mik azóta következtek: ki birná biráló szemmel tekinteni — s kivált, midőn e pillanatban csak a könynek fátyolán át nézhetnők azokat. De még igy is meg birjuk látni a Deák Ferencz által teremtett alapon egyesült nemzetet, meg a ravatalt, melynek zsámolyához egy nemzet zarándokolt hálaimát rebegni, meg a két koszorut, melylyel a fejedelmi pár adózott a polgári érdemnek s meg azt a gyémántcsöppet, melyet Magyarország Nagy-asszonya ejtett e szemfedőre. A többit a szövétnekek gomolygó füstje boritja el, szemeink elhomályosodnak s alig látjuk meg a siriratot a mauzoleum homlokzatán. Washington emlékoszlopán ama szavak állnak: „Első a harczban, első a békében, első polgártársai szeretetében.“ Deák Ferencz a fegyverrel vivott harczban nem vett részt, tegyük ama szavak helyett: és utolsó a jutalom-osztásnál.

De bár legutolsó is — attól, ha éltében igen. halála után meg nem menekülhet. Miért éltében egyedül esengett: a nemzet rajongó szeretete sirjába is követi. Mert „ha férfiak kellenek ahoz, hogy egy nemzetet szabaddá, becsültté és boldoggá tegyenek: ahoz is nagy nemzet kell, hogy az ily férfiut megérdemelje.“ S a magyar minden őseredeti gyengéje mellett e tekintetben legalább, nagynak nevezhető. És ez a vigasztaló, hogy, mint Izrael választott népének, a végzet is támasztott kebeléből a magyar nemzetnek koronként férfiakat, kikre az utókor mint oszlopokra tekinthessen. És ez a fölemelő, hogy épen a magyar nemzetnek vala föntartva, hogy a mint

nevezik: az anyagiság e századában kebeléből állhasson elő a jog és erkölcs ez idealis alakja. Ti csak higyjétek, hogy az élet, a természet mozgató rugója semmi egyéb, mint a Struggle for life — ti, a kik czélt nem ösmertek: „for"-ról beszéltek!; ti csak higyjétek, hogy a napi élet vágyainak kielégitésén tul semmi érték sem feküszik, — de ám lássátok aztán, hogy *ezt* az életet, mely egy messzi jövőben rejlő eszményi czél felé törekedett minden tettében, miként magyarázzátok meg magatoknak.

S miként a nagyszerű jelenséget, a mely Deák Ferencz ravatalánál az értő szemek előtt kitárult? Hogyan, egy marok por és egyéb semmi? Ti csak boncoljátok alkat-elemeire a marok hamvat s higyjétek, hogy Deák Ferencz jellemét, eszét, szivét, az ő „küzdelmét a létért" megértettétek — mig sirját egy nemzet veszi körül, nevét egy törvényhozás igtatja törvénykönyvbe, s még az az „egy" is elküldi a kápolna küszöbére az engesztelő czypruságat...

Oh bizony, ilyen jelenségek közepett nem szégyen, nem gyöngeség nekünk is elomolnunk e szentelt hamvak felett — nem, hogy gyászba boruljunk, hanem hogy diadalmi ünnepet üljünk. S én, Tit t. tanár-társaim, anynyi hivatottabb, e diadalmi ünnep szószólójául bizott meg, fölemeltetve érzem magamat, mert a nagyot, a magasztosat fölfogni s lelkünkben utánformálva sajátunkká tenni, oly tett, mely a kicsiny kicsinységét is értékessé emelheti. S midőn a magyar nemzet milliói közt rokonnak tudjuk érezni magunkat, ünnepelvén, az ünnepelttel méltókká leszünk hozzá, a dicsőhöz. Ezt a rokonságot nem veheti el senki, sem a nagytól, sem a ki-

csinytől, sem a férfiutól, sem a nőtől, sem az öregtől, sem az ifjutól, s ti ifjak, egyetemi polgárok, kikre a jövő alkotásai várnak, ily nyomokba lépve, érzitek-e a feladat nagyságát, mely reátok néz, a kötelezettség sulyát, mely vállaitokra nehezkedik és a dicsőség magasztosságát, melyet ily példa követése biztosít. Hiszen ő is a mi sorainkból vállott ki s midőn nyomról-nyomra emelkedett s már itt a megdicsőülés magasságait érinté: az egész nemzetet emelé magával s magában e népet, minket tett nagygyá, az emberiség számot tevő tagjaivá, — minket mindanynyiunkat, egyenlő mértékben, ő, kinek „Lelke volt a méltósága, Neve volt a czime!*)

Viszszasülyedni ismét az elsatnyulás semmiségébe — vagy erőt kifejtve ott kezdeni és folytatni tovább, hol a magosra tartott zászló az ő megcsuklott kezéből kihullott — ez a választás. De a kar bá aláhanyatlott, a zászló most is fennen lobog. Ti cs k vigyétek a marok hamvat s temessétek el — de a nemzet lelkiösmerete, mely eddig ama nemes kebelben lakozék: itt maradt a mi szivünkben s bár megosztva mindnyájunk között, nem vált kisebbé, gyöngébbé, sőt sokszorozódva megtörhetetlen erővé váltc ott. Az ő életben tartott emlékezete a mi erőnk!

I ák Ferencz családi czimere egy tollat tartó kar, mely egy könyvbe ir. Mi nem félhetünk: avval a tollal kitörölhetetlenül irta nevét a nemzet szivébe. Mi nen félhetünk: avval a tollal kitörölhetetlenül irta neve el a magyar nemzet nevét az emberiség történet-könyvébe s az a nemzet, melyet ily kezek emeltek az élő nemzetek sorába: meg nem semmisülhet soha, örökké!!

*) Gr. Zichy Géza.

Dr BALLAGI GÉZA.

FÜGGELÉK.

Az egyetem által rendezett Deák Ferencz emlékünnepélyen Dr. Entz Géza e. i. rector az ünnepélyt bezáró beszéde kapcsában az egyetemi tanári testület következő határozatát hirdette ki:

A kolozsvári m. kir. tud.-egyetem tanári testülete Deák Ferencz emlékére egy pályadij kitüzését határozván el, hogy a felteendő kérdés egy részről az elhunyt nagy hazafi közműködésével kapcsolatban álljon, s tudományos tekintetben is fontos, érdekes s alapos tanulmányt igénylő legyen, a következő pályakérdés kitüzését fogadta el:

„*Adassék elö az összetett államformák természete, azok létrejöttének oka, az egységes államformákkal szemben becse vagy hiánya és elöforduló föbb fajai s mindezen szempontoknak, a fennálló hazai államviszonyokra való alkalmazása mellett, fejtessék ki különösen, vajjon a Magyarországot és Austriát összekötö intézmények alkotnak-e összetett államformát s ha igen, miben hasonlít az más összetett államformákhoz vagy miben tér el azoktól?*“

Jutalma 200 frt osztrák értékben.

Pályázati határidő 1877. Október 1-sö napja bezárólag, mely időpontig pályázók pályaműveiket

az egyetem az idei rectorához beküldik. Pályázhatik a kolozsvári magyar kir. tudomány-egyetem minden rendes hallgatója, a ki ez egyetemen a pályadij kitüzése napja, 1876. márczius 19. és a határidő 1877. október 1-je közti időszak alatt legalább egy féléven át beiktatva volt, habár a pályadij kiadásakor az egyetem hallgatója nem volna is. A pályanyertes mű szerzője műve kinyomatása esetében kötelezve lesz kiemelni, hogy az a kolozsvári egyetemen Deák Ferencz emlékére kitüzött dijjal jutalmazott pályamű.

Az itt kiirt külön feltételek mellett az általános egyetemi pályázati szabályok alkalmazása fenntartatik.

Az egyetemi tanári testület megbizásából.

Kolozsvárt, 1876. márczius hó 19-én.

Dr BALLAGI GÉZA.